

MUZEJSKA AKCIJA KAO OTPOR AMNEZIJI

Predhodno priopćenje
UDK 069.1(497.5 Osijek)“200“

ŽELJKA MIKLOŠEVIĆ
Odsjek za informacijske znanosti
Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb

Tema članka je muzejska akcija koju autorica na konkretnom slučaju iz Muzeja Slavonije opisuje kao način senzibiliziranja i uključivanja građana u interpretaciju i oživljavanje lokalne povijesti koja se često manipulira kroz memorijalizaciju i materijalizaciju sjećanja od strane vladajućih struktura. Kao institucija memorije, muzej kroz akciju preuzima ulogu živog sudionika pružajući alternativu i opirući se amneziji kroz interakciju sa zajednicom u kojoj djeluje.

Ključne riječi: Muzej Slavonije Osijek, muzejska akcija, lokalna povijest, institucija memorije, amnezija

„Društvo koje bi u cijelosti živjelo pod znakom historije, baš kao ni tradicionalno društvo, na poslijetku ne bi imalo potrebu za mjestima u kojima bi usidrilo svoje pamćenje.“ (NORA 2006.: 25) Drugim riječima, kada bi prošlost bila trajno pamćenje i sastavni dio života, a sadašnjost doživljavana kao njezin kontinuitet ili aktualizacija u ponešto drukčijem vremenu (a možda čak i obliku), prošlost ne bi imalo smisla selektirati i predstavljati te izgrađivati svoj identitet na temelju memorijala. No, rijetki su oni koji nisu zaboravili pamtni i živjeti sa svojom tradicijom bez posezanja za alatima pamćenja poput materijalnih ostataka, svjedoka nekadašnjice. Materijalni (naravno, ne isključivo) svijet koji nas okružuje, osim što s distance ukazuje na genij tvorca i uporabne vrijednosti, nabijen je i sjećanjima i iskustvima koja su umjesto unutarnjeg proživljavanja utjelovljena u artefaktima. Tako Nora zaključuje da ne živimo u pravom pamćenju već u povijesti čim postoji trag, distanca, posredovanje te da je potreba za pamćenjem postala potreba za poviješću (NORA 2006.: 24-29).

Opsjednutost povijesnosti modernoga vremena otkriva se u sve većem memoriziranju svega naslijeđenoga i življenoga kako bi se pamtilo i sjećalo, pohranjivalo, traživalo i koristilo. Tako današnjicu, za razliku od prijašnjih vremena, karakterizira obuzetost potrebom pamćenja obuhvaćajući kako individualnu razinu na kojoj se stvaraju obiteljski arhivi tako i društvenu, javnu, u kojoj, pak, dolazi do jačanja institucija memorije (među kojima se nalaze i muzeji). Bez svijesti o potrebi njegovog očuvanja, pamćenja bi potpuno nestalo. Stoga su ponekad i individualni, kao i institucijski napori blokiranja zaborava neprocjenjivi, no istovremeno, nažalost često, podložni iskrivljavanju i ma-

nipulaciji. Neupitno je da je baština koja se najbolje pamti ona koja je vezana za elitu ili vladajuće slojeve. Politika sjećanja tako ima velik udio u formiranju sadašnjosti i budućnosti na temelju onih elemenata iz prošlosti koji najviše odgovaraju njihovim ideološkim ciljevima. U uvjetima svih mogućih vrsta tranzicije hrvatska se politička administracija, nacionalna i lokalna, svjesno odlučuje pamtni događaji i osobe iz prošlosti koje se smatraju temeljem nacionalnog identiteta. Tako u Slavoniji, regiji koja se još uvijek neuspješno oporavlja od duhova rata i privatizacije popraćene nezaustavljivom korupcijom, lokalna vlast i dalje ulaže u glorifikaciju povijesnog nacionalnog konstrukta. Sukladno tome, materijalne nacionalne simbole nameće unatoč protivljenju građana i na osječkom glavnom trgu Ružičevu skulpturu *Ljudi* zamjenjuje kipom Ante Starčevića – oca domovine. Neosporna veličina Starčevića kroz apstraktnu definiciju nacionalne važnosti veže se uz svaki dio hrvatske zemlje, pa tako i ovoga grada. No, istovremeno je mastodontski spomenik postavljen prije tek par godina iz lokalne sredine uklonio mjesto sjećanja nekoliko generacija i narušio kontinuitet, ali i estetski i urbanistički dojam trga.

Materijalizacija sjećanja u javnom prostoru svakako ima kohezivnu snagu, posebice gledajući dugoročno, no isto tako, a evidentno iz navedenoga slučaja, može završiti u kulturnom nacionalizmu prezentirajući „otočja povijesne izvrsnosti, udaljenih od svakodnevnog historijskog okruženja običnih ljudi...“ (WALSH 1992.: 178) Potreba pružanja drukčije slike trebala bi biti izražena kako od strane same zajednice, tako i od institucija koje imaju odgovoran odnos prema njoj. Muzeji kao institucije memorije trebali bi, stoga, osjećati potrebu reakcije na nametnute promjene u

okruženju u kojemu djeluju te sudjelovati u javnom životu ne donoseći grandiozne istine već pružati „inspirativnu alternativu“ (ŠOLA 2004.: 146), budući da „svaki vitalan, zdrav institucionalizam, uključujući tu i muzejski, živi od toga što upija alternativu“.

RADIONICA KOGNITIVNE PROMJENE¹

Jedan takav alternativni korak učinjen je akcijom koju je Muzej Slavonije² organizirao u suradnji s lokalnim likovnim umjetnicama kroz muzejsku akciju³ *Zanimljive žene osječke*, kako je nazvan jednomjesečni projekt senzibilizacije građana za povijest grada. Akcija je bila svojevrsna reakcija na postavljanje *rondela velikana* s bistama Josipa Jurja Strossmayera, Lavoslava Ružičke i Vladimira Preloga (koji su u Osijeku pohađali srednju školu), a afirmirala je dva puta toliko žena iz lokalne povijesti čije je djelovanje na području kulture i civilnoga društva 20-ih godina 20. stoljeća dalo značajan doprinos kulturnom razvitku grada. Otkrivajući slojevitosti njihova kulturna angažmana, razotkrivalo se cijelo jedno doba, točnije međuratne godine, u kojemu je osječki kulturni i ekonomski život bujao, etnički sastav zajednice bio šarolikiji nego ikad, a društveni krugovi živahni i produktivni. Odabir suprotnoga spola je, tako, kao alternativa oficijelnoj memoriji proizašao zajedno sa željom da se prijetećem zaboravu istrgnu ne samo pojedini protagonisti lokalne povijesti nego i važno kulturno razdoblje grada. Protutežu je, nadalje, činio umjetnički pristup koji je, za razliku od akademskog, tradicionalnog modela biste kao utjelovljenja sjećanja na historijsko lice, obuhvaćao nove medije te umjesto materijalizacije u vidu spomenika, živu komunikaciju u gradu (ostvarenu kroz svojevrsni performans), kao i, što je važno istaknuti, individualan umjesto autoritativnog institucionalnog pristupa interpretaciji.

Drugim riječima, cilj projekta bio je uključiti lokalnu zajednicu u promišljanje o poziciji i priznatosti žena i njihovog kulturnog djelovanja te kroz suvremenu umjetničku praksu s elementima aktivizma kreirati djelo koje bi pružalo drukčiji kulturno-povijesni prikaz. Ne potpuno suprotno muzejskoj praksi istraživanja i konstruiranja priče, sudionici akcije⁴ imali su zadatak kreirati identitet žena u kontekstu njihova vremena, a kroz prizmu suvremenog života i uz pomoć suvremenih umjetničkih multimedijских tehnika (fotografija, fotomontaža, video, performans). Naracija se gradila na temelju materijalnih dokumenata pohranjenih u gradskom muzeju i galeriji (skulpture, slike, razglednice), arhivu (obiteljska ostavština), knjižnici (knjige, novinski članci), ali i svim mjestima u gradu koja su obilježena radom i životom oživljenih osoba.

Uloga muzeja tijekom akcije bila je pružiti relevantan materijal iz svojih kolekcija, kao i informacije o mogućim izvorima podataka u suradnji s drugim baštinskim institucijama te praćenje tijeka interpretacije u koordinaciji s umjetnicima. Institucionalno je djelovanje, stoga, podrazumijevalo svojevrsnu uputu kako pristupiti i sagraditi odnos prema baštini koja nije samo dio muzejskih zbirki.

Cijeli postupak interpretacije temeljio se na povezivanju prošlosti i sadašnjosti kroz svojevrsno mapiranje točaka u gradu iz kojih je još uvijek moguće iščitati tragove privatnog i profesionalnog života žena kao i onih koje su slijedom urbanizacijskih promjena nestale ili promijenjene te njihovo povezivanje s otkrivenim informacijama iz materijalne baštine. Tako je tvornica opeke Plazzeriano, trenutno u stanju poprilične zapuštenosti, tvorila jednu od ishodišnih točaka Marte Plazzeriano, kćeri lokalnog industrijalca i kiparice, koja je svoj veliki i nedovoljno istraženi opus usmjerila na oblikovanje keramičkih umjetničkih djela (koja se čuvaju u Muzeju). Zgrada HNK bila je dugi niz godina mjesto afirmacije i dramskog djelovanja Zore Vuksan Barlović, prve profesionalne kazališne redateljice u zemlji, koja je postavila prvu baletnu predstavu u Osijeku. Nešto starija Josipa pl. Glembay bila je angažirana kako na polju književnosti tako i na podizanju nacionalne svijesti. Izgradnja Hrvatskog doma, uvelike njezinom zaslugom, bila je mjesto okupljanja osječkih hrvatskih društava. Danas je zgrada srednje ugostiteljske škole. Ovakvo svojevrsno „kognitivno mapiranje“ (WALSH 1992.: 167) nije samo povezalno materijalnu ostavštinu iz institucija s dijelovima grada već je stvorilo vremensko-prostorni kontekst u kojemu je personalizacija prošlosti ostvarena kroz povezivanje nekadašnjih iskustava s današnjim, još uvijek prisutnim, objektima i lokacijama.

U međusobnom prepletu vizualnih, tekstualnih i lokacijskih memorijskih mjesta bila je ostvarena tek prva instanca interpretacije i to one koja se dogodila osobnom kontemplacijom sudionika, dok se druga ostvarila kroz njihov kontakt s građanima, prolaznicima (TILDEN 1977.: 13) i to kroz performanse koji su uključivali javna „tumačenja“ ili provokacijske ankete. O osječkoj književnici i prevoditeljici Vilmi Vukelić prolaznici su mogli naučiti neposredno od njezinih „interpretatora“, uz degustaciju kolača koje je i sama pekla, a recepte ovjekovječila u svojim osobnim zapisima⁵, dok su Ružicu Pfeiffer upoznali putem letaka s informacijama o kratkoj, ali slavnoj karijeri te operetne pjevačice.

Opće nepoznavanje i neprepoznavanje, pa čak i čuđenje građana ovakvim činom distribucije informacija, nažalost, u nekim je slučajevima bila prilično porazno. Razlog tome djelomično se nalazi i u svakodnevnoj zasićenosti informacijama i njihovom pasivnom i nediferenciranom recepcijom. Kulturne manifestacije nalaze se na svakom koraku, često u sajmenom obliku, pozivajući građane na sudjelovanje, što lako može dovesti do osjećaja umora pa i svojevrsne kulturne indiferentnosti. Građani tako s hladnoćom promatraju još jedan događaj, a odudara li od stan-

1 Sintagma preuzeta od D. Carra koji smatra da muzej, poput svojevrsnog laboratorija, može ponuditi programe za istraživački pristup iskustvu. (CARR 2003.: 13)

2 Iako je još uvijek po svojem djelovanju tradicionalna institucija.

3 S obzirom na metode i ciljeve, akcija je bila definirana kao umjetničko-pedagoška.

4 Prvotnih sudionika bilo je 16, no broj se povećavao kako su se u akciju uključivali suradnici iz raznih institucija.

5 Recepte je objavio germanist, prof. Vladimir Obad s Filozofskog fakulteta u Osijeku koji je proučavao Vilmin rad.

dardnih normi na koje su naučeni često rade odmak. Neposrednost akcije tako je izazvala ili vrlo pozitivne rezultate kod onih otvorenih prema novim i kreativnim pristupima, ili, nažalost većim dijelom, zakočenost i odmahanje rukom. Ipak, bilo je ohrabrujuće vidjeti ponos, samouvjerenost i entuzijazam sudionika. Njihova senzibilizacija tekla je usporedo s edukativnim postupkom, kako kroz učenje o baštini, tako i kroz primjenu umjetničkih tehnika. Interpretacijski je postupak pri tome s jedne strane bio uvjetovan kulturno-povijesnim informacijama, a s druge datostima medija koji su zahtijevali potpuni angažman i samostalnost. Takvim modelom učenja, koji „oslikava kontekstualno vođen dijalog kao proces/proizvod interakcije između osobnog, društveno-kulturnog i fizičkog konteksta tijekom određenog vremena“ (FALK, DIERKING, ADAMS 2006.: 327), upregnuta je osobna povijest i kulturna pozadina, prijašnje znanje o povijesti grada, osobne motivacije i očekivanja kako bi se oblikovalo jedno „značajno iskustvo“⁶ prošlosti (HEIN 2006.: 348).

Doduše, takvo inducirano iskustvo kroz koje se putem vanjskih znakova (baštine) društvo sjeća, za rezultat ima stvaranje kulturne memorije za koju Assmann tvrdi da je jedan pol kolektivne memorije za koju su potrebne institucije da bi ju očuvale i utjelovile (ASSMANN 2008.: 111). Stoga je utvrđivanje identiteta pojedine grupe koja se temelji na kulturnoj memoriji kompleksno pitanje uvjetovano strukturama moći koje su uključene u stvaranje memorijskih konstrukta. Na drugom pak kraju nalazi se komunikacijska memorija koju „ne podržavaju institucije učenja, transmisije i interpretacije“ (ASSMANN 2008.: 111) već je dio svakodnevnog života i komunikacije ljudi, no kao takva, ne prelazi vremenski raspon veći od nekoliko generacija. Uloga muzeja u stvaranju kulturnog sjećanja, stoga, nije nimalo jednostavna.

U silnoj količini potencijalnih izvora za oživljavanje i kompleksnim odnosima suvremenosti i prošlosti potrebno je omogućiti uvjete za stvaranje novih značenja koji će kroz argumentirani kontekst zajednica prepoznati i voljno prihvatiti ulogu njezinih nastavljača. Možda je ipak preambiciozno smatrati takve postupke mogućim utjecajem preobrazbe ceremonijalnog, institucijskog sjećanja u komunikacijsko, ali bi svakako to trebao biti cilj. Uključivanje zajednice u tome je od ključne važnosti. Ipak, većina muzeja još je uvijek zaokupljena tradicionalnim shvaćanjem kulture i premalo okrenuta dvosmjernom komuniciranju sa svojim korisnicima. Nove teorije sporo se prihvaćaju, a zidovi teško ruše. Izrasli na znanstvenim temeljima i stavom da se sama njihova materijalnost, što vanjska, što ona koju kao muzejske predmete čuvaju unutar sebe, teško prilagođava na nove koncepcije o svojoj svrsi i djelovanju, na spoznaju da služe onima izvan njih kao i na nove načine komunikacije. U tom bi smislu muzejske akcije, kao dodatne aktivnosti, mogle poslužiti i kao samo senzibiliziranje prakse i poticaj njezinom okretanju novim načinima promišljanja i komuniciranja cjelokupne institucije.

ZAKLJUČAK

Ono što se ne vidi ili o čemu se ne razgovara, nestaje iz sjećanja. Društveno, javno pamćenje je, stoga, pitanje distribucije znanja među članovima tog društva, odnosno komunikacija, isto kao i individualno među članovima obitelji te je neosporan element u stvaranju i kontinuiranju identiteta. Uzimajući baštinu u totalitetu, kao oživotvorivo, kolektivno pamćenje, a prošlost kao povijest suprotstavljenih interesa i mogućnosti (ŠOLA 2004.: 52), ova akcija bila je, tako, samo jedan impuls u tkivo društva kojim se nastojala pružiti mogućnost individualiziranog povezivanja s mjestom življenja i njegovom prošlošću, nastojeći istovremeno stvoriti protutežu jednosmjernoj izgradnji identiteta te otvarajući prostor alternativnim tumačenjima temeljenim na lokalnoj baštini.

LITERATURA

ASSMANN, J., 2008., *Communicative and Cultural Memory // Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook*, Walter de Gruyter, Berlin, 109-118.

CARR, D., 2003., *The Promise of Cultural Institutions*, Altamira Press, Lanham.

FALK, J. H., DIERKING, L. D., ADAMS, M., 2006., *Living in a Learning Society: Museums and Free-choice Learning // A Companion to Museum Studies*, Blackwell Publishing, 323-339.

HEIN, G. E., 2006., *Museum Education // A Companion to Museum Studies*, Blackwell Publishing.

NORA, P., 2006., *Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta // Kultura pamćenja i historija*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 23-48.

ŠOLA, T., 2004., *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji. Prema kibernetičkom muzeju*, ICOM Hrvatska, Zagreb.

TILDEN, F., 1977., *Interpreting our Heritage*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.

WALSH, K., 1992., *The Representation of the Past. Museums and Heritage in the Post-Modern World*, Routledge, London.

6 U redefiniciji muzejske edukacije Hein koristi ovu sintagmu (meaningful experience) u odnosu na tradicionalno sadržajno definirani ishod (defined content outcome).